

O tiskanih slikah.

(Spisal dr. Fr. L.)

Kaj bi dandanes radi dali, ko bi mogli kupiti prave slike slavnih množ starega ali srednjega veka! Kako bi bili srečni, ko bi imeli resnično podobo Zveličarjevo ali Marijino! Toda vse take želje so dandanes prazne: onih podob ni in jih ne bode. Če so tudi nekdanj napravili sliko Zveličarjevo, če celó v sedanjem času to in ono imajo za pravo njegovo sliko, vendar dokazati se več ne dá, ali je prava, ali ni.

Kako drugače je dandanes! Sedaj dobiš za nekaj beličev pravo svojo sliko, in ne samo jedno, marveč sto in še več. Ako hočeš, lahko daš vsem prijateljem in znancem v spomin resnično, lepo, ročno, pa trpežno svojo sliko. Ko bi bili fotografi ob Gospodovem času, kakor dandanes, imeli bi po vsem svetu resnične njegove slike, kakor tudi njegovih apostolov, da, še njegovih čudežev.

A pustimo to, česar ni. Cvetla je sicer tudi v starem veku slikarska umetnost, toda nikakor ni bila razširjena ali obče znana. Ljudje so jo res občudovali; mislim pa, da je težko povedati, ali zaradi lepote, ali zaradi tega, ker je bila nenavadna. Dandanes so pa slike odraslim in mladim igrača. A nimamo toliko slik zato, ker je mnogo slikarjev, ampak zato, ker znamo slike na mnogo načinov pomnoževati ali — tiskati. Če je naslikal umetnik lepo sliko, veselé se je oni, ki jo gledajo, radujejo se lepega dela. Pa le malo jih uživa to veselje, saj je slika zaprta med stenami. Da, ko bi se dala ta slika posneti in pomnožiti, t. j. ko bi mogli narediti mnogo takih slik, ali vsaj popolnoma podobnih manjših, koliko bi pridobili za umetnost! Pa — to se dá, storiti se dá s tiskom. Slike se dadó tiskati ali s tiskanjem pomnoževati, in prav o tej stvari bodem govoril v naslednjih vrsticah.

Rečem lahko splošno: Umetelnost ali spretnost, s katero znajo dandanes pomnoževati in tiskati slike, dospela je v novejšem času do tolike stopinje in po-

polnosti, da smemo biti ponosni nanjo. Zares spada prav ta spretnost, spadajo iznajdbe na tem polju med največje iznajdbe in pridobitve človeške. In kako urno napredujemo prav v sedanjem času! Vsak dan nam pripovedujejo in pišejo o novih iznajdbah, in skoro nemogoče je, da bi se seznanili z vsako posebej.

Zlasti je pa ta stroka imenitna za časopise in knjige. Brez števila književnih del izdajajo, v katerih se nahajajo raznovrstne tiskane slike. Veliki narodi, kakor Francozi, Angleži, Nemci, Rusi in Lahi, imajo čudovito krasne knjige in časnike; slike so mnogokrat tako lepe, da strmi tudi veščak, ko jih ogleduje. Zato ni čuda, da smo se vzdramili tudi Slovenci in se poprijeli tega dela. Imeli smo in imamo ilustrovane liste (ali liste s podobami) resnobne in šaljive; izdali smo tudi knjige s slikami. «Družba sv. Mohorja» se je pogumno poprijela tega dela, in poslednji čas se je tudi «Matica» naša prav krepko postavila na noge in nam za lansko leto podala dve knjigi s podobami. Žal, Slovenci imamo prav na tem polju težave, kakoršnih nimajo večji narodi. Lepe slike so še vedno drage, če tudi ne tako, kakor so bile nekdanj. Navadno velja pravilo: Čim lepša je slika, tem dražja je. Mi maloštevilni Slovenci pa ne moremo niti zalagati, niti kupovati dragih knjig; le malo je onih, ki hočejo dati večjo vsoto za knjigo.

Potemtakem se zdi, da ne bomo v tej stroki dosegli nič posebnega in da ne bomo nikakor mogli tekmoovati s sosedi. Res je, toliko ne bomo mogli nikdar storiti, kakor Rusi ali Nemci. Vendar pa mislim, da polagoma le utegnemo doseči in storiti toliko, kolikor je potrebno za našo narodno čast, za naš razvoj in napredek. Nespametno je, želeti takih stvari, katerih ne morejo pridobiti mali narodi. A takih tudi nihče od nas ne zahteva. Storimo, kar moremo, a tisto storimo lepo in dobro!

Prav v ta namen naj te-le vrstice poučujejo Slovence o tiskanih slikah. Vsak omikanec naj pač vsaj nekoliko vé, kako je narejena ta, kako je izdelana ona slika, kako se imenuje tista podoba, ki ti je pred očmi. Saj slišiš in čitaš pogostokrat o lesorezih in jeklorezih, o litografiji in cinkografiji itd., da je težko že imena sama obdržati v spominu. Skoro mi ni treba šele praviti, da se oziramo pri tem tudi na ta-le naš list, ki se po svoje prizadeva izpolnjevati nalogo Slovencev na tem umetnem polju. Čitatelji bodo znali bolje in pravičneje soditi o naših slikah, bolj se bodo zanje zanimali, in morebiti nam ta ali oni naš prijatelj pripomore, da si pridobi list kako lepo sliko.

Čitateljem naznanjam, da ne pišem strokovnjaško za strokovnjake, ampak samo o bistvu ali poglobitvenih naukih pomnoževanja in tiskanja, kolikor se dá brez težav opisati in umeti, in kolikor je nestrokovnjaku dovolj za vsakdanjo rabo. Ko govorim o tiskanih slikah, ne mislim samo onih, ki se tiskajo s tiskarskim strojem tako, kakor se tiskajo knjige, ampak vse one slike, ki se narejajo s pritiskanjem ali vtiskanjem, kakoršnim koli si bodi.

1. Lesorez.

Najlože so ljudje izumili lesorez. Saj jim je kazala že narava to pot. Če raztegneš prste in pritisneš roko v mehko ilovico, ali v testo, ali v praž, odtisne se roka v mehki podlagi. Če je roka mokra, zlasti če je umazana ali namazana s kako barvo, in če jo pritisneš na gladko ploščo, obleko ali papir, dobro se pozna sled tvoje roke. Tako narediš lahko ne samo jedenkrat, ampak stokrat, kolikorkrat hočeš. To so ljudje — rekel bi — morali opaziti. Zaradi tega so pa rabili pečate že v davnih časih in znali vtiskati znamenja ali imena v mehki vosek.

Prav v takem vtiskanju je tudi bistvo lesoreza. Kakor dandanes, tako so si želeli ljudje tudi nekdanj raznih, ne dragih podob in podobic. Kjer pa je potreba, tam tudi mislijo, kako bi se pomagalo.

Prvi lesorez, na katerem se vidi še tiskana letnica, izvira iz leta 1423. A tudi že pred tem letom so izdelovali lesoreze. Kajpada so bili v začetku jako preprosti in neznatni. Že dvesto let poprej so narejali nekatere odtiske, n. pr. začetnice v knjigah, z leseno podobo. Iz 14. stoletja se imenujeta med drugimi dve sliki, ki sta bili v mašni knjigi Št. Jakopske cerkve v Brnu (Missale Olu-mucense) prilepljeni na notranjo stran vezave. Tedaj so delali na ta način podobe Matere Božje, svetega Volbenka, svete Veronike, svetega Krištofa, svetega Jeronima, svete Katarine, svete Barbare, svetega Jurija, kajpada tudi Kristusa na križu. Take stare slike zbirajo dandanes z največjo skrbjo. Nekatere so tudi barvane. V Albertini (zbirki nadvojvode Albrehta) na Dunaju je stara lesorezna podoba sv. Veronike, ki ima z barvo naslikane krvave kaplje.

Ne bodemo preiskovali, kje so začeli z lesorezom napravljati slike. Vsekako imajo Nemci in Nizozemci v tej stroki res velike zasluge, če tudi so Kitajci to umetnost poznali že poprej. Hitro so se privadili umetniki rezanju v les in izdajali kar cele vrste slik, zlasti tako zvano «Biblia pauperum», t. j. sveto pismo v slikah, katero umeva tudi preprost in neuk človek, ki ne zna čitati. V prvem času so umetniki sami risali in rezali v les, pozneje pa so se pečali z rezanjem posebni lesorezci. Zlasti lepo je cvetla lesorezba v 16. veku. Slikarji in risarji so rezali svoje slike v les in tako ustvarili nekatera zares umetna dela, katera občudujejo še dandanes. Znali so z malo črtami zadeti značaj oseb, napraviti lepe skupine in izraziti delovanje in življenje. Slavni nemški slikar Albrecht Dürer (1471—1528) je vrezal mnogo slik v les, katere veljajo še dandanes za vzorno delo. V onem času so med drugimi narejali slike za izdaje sv. pisma.¹⁾

¹⁾ Tako ima tudi slovensko Dalmatinovo sveto pismo iz leta 1584. mnogo lesoreznih slik. A te so povzete, kolikor vem, iz nemške protestantske izdaje Wittemberske iz leta 1558. Prva slika n. pr. ki nam kaže raj, v njem naše prve stariše in Boga Očeta, ima letnico 1550 in pa znamenje (monogram) I-B, kar pomeni lesorezca z imenom Hans Brosamer (živel je nekako

A naša umetelnost je koncem 16. stoletja propadla in dolgo časa samo živovarila. Umetniki so se poprijeli zlasti bakroreza, če tudi je mnogo težje in počasneje tiskanje z bakrorezi kakor z lesorezi.

V našem stoletju se je lesorez zopet povzdignil in dobil nekdanjo veljavo. Umetniki so zopet dajali svoje slike rezati v les, založniki so skrbeli za lepo obliko in se niso bali stroškov, in tako so nastala pri raznih velikih narodnih dela, ki so v čast sedanjemu stoletju. Tudi se izdajajo dandanes dela in časniki, katerim je glavni namen, da ponujajo naročnikom dovršene lesoreze.

Da pa čitatelju bolje pojasnimo razvoj lesorezov, treba že tukaj opisati, kako se narejajo. Lesorezec potrebuje za svoje delo lesa, nožev in dlet. Nekdaj so rabili hrušev ali slivov les. Narejali so si oglašene ali dobro izoblane, po dolgem klane ploče, katere imenujmo rézanke.¹⁾ Na te ploče so narisavali slike, katere so hoteli pomnožiti. Da se je dalo bolje risati, prevlekli so gladko površino z raztolčeno in razmehčano kreda. Risati je treba na rézanko narobe, t. j. na desno se riše to, kar naj bode na odtisnjeni podobi levo. Zakaj tako, lahko izprevidi vsakdo. A rezar ne reže po narejenih črtah, ampak to izrezuje, kar je ostalo belega. Zakaj papirja ne pritisnejo tisti deli, ki so izrezani ali vglobljeni, ampak oni deli, ki so ostali, ki so nekaki hribci med dolinicami. Z nožem zareže varno in natančno, kar naj se izreže; z dleti pa izdolbe. Kajpa, da niso dleta taka, s kakoršnimi se dolbejo korita, ampak dokaj ostreja in manjša, vendar pa močna. Tudi ročaji so tako pripravljeni, da se dleto, kakor tudi drugačno rezilo, lahko pritisne prav nizko k lesu. Kdor pomisli nekoliko, umeva, da je lesorezec vsaj iz prva rezal največ proti

od leta 1506. do 1554.). Tudi slika na str. 38, b je njegova in se odlikuje med drugimi. Večina slik nima nikakega znamenja, nekatere imajo križec. V obče imajo vse te podobe isti značaj; a bodisi v risbi, bodisi v rezbi je med njimi dokaj razlike in imajo različno umetniško vrednost. Ploče so bile že precéj obrabljene.

¹⁾ Nemško «Holzstock».

sebi. A podolgem klani les ni bil prav primeren za rézanke. Taki lesorezi so bili jako krhki, radi so se lomili ali pokali; tudi se ni dalo izrezovati prav lično in drobno. Zato so pozneje rezali ploče navprek, tako torej, da so žagali deblo v okroglo ploče. Na tak les se je dalo rezati enakomerneje kakor poprej. Vendar tudi to ni bilo še ugodno, ker je hrušev les premalo trd. Zato rabijo dandanes navadno izvrstni les zelenike ali pušpana, ki je res kakor nalašč pripravljen za lesorezca. Le pogledj posušeni les zelenike, kakó je gost in krepak! Kadar hočejo narediti večje rézanke, tedaj zbijejo ali združijo več ploč, kar je pa za lesorez neugodno. Take ploče se rade lomijo, ker popusti klej, in ne dadó se popolnoma zopet združiti ter uravnati. Za imenovani les ima lesorezec tudi nekaka bodala ali recimo dolbila, kakor bi obdeloval kovinsko ploščo. Tako izrezuje črte, točke in večje koščke, pušča pa neizrezane tudi črte, točke in večje površine.

Kako se pa rabi taka ploča, katero je obdelal in iz rôk dal lesorezec? V prvih časih so mazali ploče z barvo, da se je prijela vseh vzvišenih delov. Nato so polagali nanje papir ali pergament, pritiskali od zgoraj tako dolgo, da se je na papirju prav poznala vsa slika; potem so papir odločili ali dvignili z lesoreza. Podoba, krepko in jasno izražena, bila je narejena ali natisnjena. Na prvotnih slikah se pozna še dandanes, kako so jih pritiskali, rekel bi, tlačili na pločo. Kakor ime sám pravi, imenuje se lesorez lesena ploča, v katero je vrezana slika. A navadno imenujemo s tem imenom tudi odtisnjeno sliko. Čitatelj naj torej blagovoljno pazi, kako se rabi beseda. Kadar pravim, ogledujoč kako sliko: «To je lesorez», mislim prav za prav, da je natisnjena po lesorezu. Natančno bi se torej reklo: «To je lesorezna slika». Potemtakem pomenja rézanka samo leseno, za rezanje pripravno ali tudi že narezano pločo, lesorez¹⁾ pa v

¹⁾ Nemško: «Holzschnitt». Z grško (narejeno) besedo imenujejo lesorezbo «ksilografijo» (Xylographie) in lesorezce «ksilografe».

pravem pomenu vse one rezi, katere je umetelnik napravil v lesu. Torej je beseda lesorez prav in umno narajena.

Omenili smo preje, da je težko dobiti lepe in velike ploče za rezanje, tudi, da rade počijo; zlasti, ako so ploče zlepljene ali zbite, počijo na družnih mestih. Kdor ima z lesorezi opraviti, ta vé, kako preglavico delajo. Če se usuše, radi počijo, ako so pa na mokroti, tedaj postanejo vegasti, in ne dá se ž njimi lepo tiskati. Zato si pomagajo dandanes na razne načine. Nekateri vtisnejo lesorez v mavčevo testo. Ko se testó strdi, vidiš v njem odtisnjeni lesorez. Seveda je v mavcu vse narobe, kakor je na lesu. Če pa v to trdo mavčevo obliko, ali v ta kalup vliješ stopljenega svinca, potem imaš kmalu trdo svinčeno pločo v čisto taki obliki in s takimi rezmi, kakoršen je lesorez. Takih novih ploč naredimo iz prve, kolikor hočemo, in lahko jih rabimo za tisek; lesorez pa ostane in se ne obrabi. Tako delajo mnogi. Tako novo pločo imenujejo navadno po francosko «cliché» (r. klišé) ali po domače — kakor svetuje Cigale — «ploščanico», bolje pa bi ji rekli (lesorezna) «tiskálica», kar blagovoljnim čitateljem svetujem kot novo skovanko.¹⁾ Ker se pa vendar ne dá s popolno natančnostjo v mavec vtisniti lesorez, zaradi tega rabijo dandanes zlasti galvanoplastiko v ta namen, da dobé natančne tiskálice. Lesoreze namreč vtisnejo najprej v gutaperčo, ki se čisto natančno sprime z lesom; ta novi odtisek pa prevlečejo galvansko z bakrom na oni strani, kjer je vtisnjen lesorez. Bakrena skorja se potem izpolni še z neko kovinsko zmesjó, iz kakoršne lijejo črke, in tiskálica je narajena. Táko imenujejo navadno «galvâno», t. j. galvanski posnetek.²⁾ Dandanes so galvani jako v rabi in imajo res mnogo dobrih lastnostij. Zato pa kupi navadno tak galvano, kdor rabi

¹⁾ Pravim: »tiskálica« in ne »tiskanica«. Zakaj cliché sam v istini tiska, torej deluje. Tiskanica bi se imenovala lahko tiskana stvar. —

²⁾ Taka ploča je navadno dokaj tenka in se ne more rabiti takoj za tisek. Treba jo je šele nabíti na »leseno stalo« (Holzfuss).

za kako knjigo ali kaj drugega lesorezno podobo. Tudi naš list rabi večkrat take galvane, ki jih kupi od kake večje tvrdke, n. pr. v lanskem letniku slika Rubensovo: «Obujenje Lazarjevo».

Nekdaj so tiskali z lesorezi jako počasno. A kakor je napredovalo tiskarstvo, tako so se navadili tiskati slike z lesorezi ročneje in lepše. Dandanes jih tiskamo s takimi stroji,¹⁾ kakor knjige, torej tudi tako urno, ako je treba hiteti. Vendar velja o tiskanju vsakovrstnih slik, da se ne more tako hiteti, kakor z navadnim tiskom, ako hočemo dobiti lepe in čiste slike.

Da morejo čitatelji prav soditi o lesoreznih slikah, podajemo jim na str. 113. tako sliko, ki se je tiskala naravnost z leseno rezanko, z izvornim lesorezom. Gledé na ta vzgled ocenimo nekoliko vrline take slike, potem pa se ozirno tudi na njene senčne strani.

Vrline lesorezove so tolike, da so lesorezne slike še dandanes, ako tudi se boré ž njimi raznovrstne druge slike, vendar na prvem mestu. Tako velja tudi tukaj, da je najboljše to, kar je najstarejše. Da se naredé lepe podobe v knjigah s tiskom vred, pripravni so najbolj lesorezi, ki so tako narejeni, kakor so bile iz prva črke same. Posebno je ugodno to, da se tiskarska barva rada in dobro prime lesene površine, prav tako lahko pa odtisne les svojo barvo na papir. Zato ima tiskar z dobrim lesorezom med raznimi tiskalicami najmanj opraviti, doseže pa najlepše uspehe. Slike po dobrem lesorezu so krepke, žive, pa čiste; vse poteze so večinoma — rekel bi — urejene ali pravilne, kar očesu jako ugaja; zunanji obrisi ali kontúre oseb in stvarij so določne, svetloba in temota sta krepko izraženi, zlasti zna lesorezec nekako posnemati kolorit ali barvo predmetov s tem, da nareja črte na razne načine, pa na različne strani. Sedaj so črte čisto vodoravne, potem lepo valovite, zopet navpične, potem povprečne, sedaj debelejše, potem ožje. Več svetlobe naredi lesorezec s tem, da črte na počez

¹⁾ Nemško: »Druckmaschine, Druckpresse, Schnellpresse.»

prereže, tako dobi pravilno razstavljenе točke, kar je posebno lepo in prijetno za ozračje. Kdor ogleduje dobre lesoreze, prizna jim rad prvaštvo med drugimi slikami.

Toda i senčne strani so pri lesorezih, kakor pri vsaki stvari. Prva je ta, da se dela lesorez le počasi in s težavo. Najprej nariše risar na rezanko sliko, potem šele jo izdeluje polagoma lesorezec. Zaradi tega je pri lesorezu mnogo dela, zatorej ni čudno, da je draga stvar. 50 — 100 — 200 in še več gld. se hitro nabere pri tem delu. Reš so tudi cenejši lesorezi, pa kakšni! Čim počasnejše je delo, tem dražje je. Naj povem samo, da mora lesorezec večkrat delati s povečalnikom, ne sme se nikdar zarezati, ker se napake ne dadó čisto popraviti,¹⁾ večkrat mora posamezne črte tudi zniževati, da se lepše tiskajo itd.: sploh dela je jako veliko. Niti risar, niti lesorezec ne delata za kratek čas, ampak le za dobro plačilo, katero tudi zaslužita. — Nepopolnost v lesorezbi je dalje to, da ne kaže slika prav tega, kar je narisal umetnik, zakaj lesorezec reže po svoje in večkrat kaj premeni. Zato se risarji pritožujejo, da so lesorezi slabši, nego je bila njih risba, in nekateri umetniki celó nečejo risati za lesorezbo. Zato se ne moremo popolnoma zanesti na take slike, češ da so resnične. Kajpada, v obče kažejo pač to, kar je narisal prvotno risar na rezanko, a pri rezanju se jako lahko premené malenkosti in podrobnosti. — Ker je tudi najboljši les vedno nekoliko krhek, zato se ne dadó drobne stvari izrezati prav točno; lesorezec dela večje stvari uspešneje nego male; v večjih slikah pa se mu posreči lepota, kakoršne ni v drugih umotvorih. Omenili smo že, da lesorezi radi počijo, tudi

¹⁾ Če bi hotel lesorezec kaj popraviti, izrezati mu je treba celi kos okrog napačnega mesta in vdeti mora potem drug kos, kar je jako zamudno.

se dosti hitro obrabijo. Če pa daš narediti odtisnjene tiskalice, napravljajš si nove stroške.

Kdor se ozira na to, kar smo pisali, in gleda pazljivo kako podoba, spozna kmalu, ali je lesorez ali ni. Najprej spozna tudi neveščak lesorezno sliko na tem, da so črte precej debele in krepke (a ne povsodi), in da so med seboj urejene pravilno. O drugih znamenjih nam ni lahko govoriti.

Večji časopisi, ki imajo mnogo naročnikov, 50, 100 in več tisoč in torej tudi ogromne dohodke, napravljajo si lahko lesoreze. Toda tudi ti nimajo radi izvirnih, ampak rajši si jih izposojajo, ali pa jih prekupujejo, kar stane manj. Zato opaziš večkrat, da potuje kaka slika od lista do lista: sedaj je v francoskem listu, potem je v nemškem, kmalu je v ruskem, češkem. Tako si treba pomagati. Seveda ni to niti napačno, niti sramotno, zakaj oči imamo vsi narodi jednake in v gledanju umevamo vsi jeden jezik.

V novejšem času se je lesorezba ne samo razvila, ampak tudi razširila. Zlasti Francozi in Nemci imajo velike zavode, v katerih se izdelujejo veliki in mnogi lesorezi, pa jih tudi potrebujejo brezštevne knjige in raznoteri časniki s podobami. Kdor vidi mnogo takih podob, spozna polagoma, odkodi je ta, odkodi ona, ali nemška, ali angleška, ali francoska. Zlasti nemške in angleške kažejo nekatere razlike, po katerih se lahko poznajo. V Avstriji nimamo znamenitih lesoreznih zavodov; na Dunaju je menda najboljši Güntherjev, v Pragi je bil nekdaž na glasu Bartlov zavod, sedaj ne vem, kako je.

Slovenci se ne pečamo s tem delom, če tudi imajo naši ljudje za rezljanje mnogo spretnosti, kar pričajo razni naši samouki. Treba bi bilo šole pa denarjev, da bi se kdo izšolal. Kajpada, za sedaj bi ne imel mnogo dela.

(Dalje.)

Njega sodil bo, pogubil,
Kdor Boga ni tukaj ljubil.
Vzel ne bo vas v krilo raja,
Pahnil vas bo v žrelo zmaja.
Velmožje, boljarji, čujte
In zvesto mi pozorujte:
Dajte, dajte se krstiti,
V krstni vodi se omiti,
Pa sproščeni boste zmaja
In deležni boste raja,
In sladkosti čiste, bajne
In radosti večnotrajne.
Tam so lepše vam gostije,
Ta naj se pred njimi skrije!
V izobilji vse miline,
V izobilji vse dobrine.
Kar le zmisli vaša duša,
Vse, vse lahko tam okuša.
Velmožje, boljarji, čujte
In besedam tem verujte:
Arnon biskup se ne laže,
On resnico živo kaže.»

Velmožje zró pomno pred-se,
Vidno s src jim taja led se.
Kakor sapice pomladnje
Stró zemljici spona zadnje,
Arnova stopí beseda
Srčne jim vezi iz leda.
Spred oči jim pada mrena,
Dušo zgrabi moč ognjena.
Velmožje tekó k vodici,
K čisti vodi studenčnici,
Voda pere jim telesa,
Dušo perejo nebesa.
Biskup Arnon jih krščuje,

Ingo kneže jim kumuje.
Krščence pa v hram odvede
In jim pravi te besede:
«Zdravi, verni mi boljarji,
Zdravi, verni mi ratarji!
Zmago lepo smo dobili,
V veri jedni se združili.
In sedaj vkup pir pirujmo,
Praznik križu v čast praznujmo
V vekovito svoje zdravlje,
V vekovito svoje slavlje.
Poljubite se, boljarji,
S kmeti, hlapci in ratarji!
Bratovski se poljubite,
Bratovski se objemite:
Bratje ste sedaj po duhu,
Bodite si i po sluhu!
Ves svet vedi, da boljarji
So prijatelji z ratarji.»
Ingo reče, Ingo pravi,
Kar želi, boljar napravi:
On poljublja mu ratarja,
Kmet objema spet boljarja.
Skupaj potlej se gostijo,
Lepi praznik vkup slavijo
V vekovito svoje zdravlje,
V vekovito svoje slavlje.

Slava tebi, Ingo kneže,
Ingo kneže, Kristov streže!
Ti si narodov ljubljeneč,
Ti nebeški si gojenec!
Slavno zmago si pridobil,
Nejevero si vgonobil.
Naj se tebi pesen glasi,
Naj te hvalijo vsi časi!

O tiskanih slikah.

(Spisal dr. Fr. L.)

II. Bakrorez in jeklorez.

Četudi znajo dandanes v les vrezavati jako lepe slike, vendar niso izmed tiskanih slik najlepše. Les je krhek in prav drobno se ne dá obdelovati. Zato so se že zgodaj lotili druge snovi, v katero se vrezavali podobe: bakra in pozneje tudi jekla. Rdečkasti baker je vsakomu znan. Če poskušaš črtati na

bakreni ploči, vidiš, da je mehka, pa tudi trdna in stanovitna hkrati. Najtanjšo črtico zarežeš v baker brez težave; črtico zarišeš poleg črtice, globoko ali le površno, kakor hočeš. Zato je baker za vrezavanje slik mnogo boljši kakor les, mnogo stanovitnejši in popolnejši.

Tudi jeklo se dá obdelovati tako, kakor baker: z drobnim bodalom ali z

močno iglo režeš razne brazde in tako narediš sliko. Tudi je pri jeklu jako pripravno to, da se dá omehčati in zopet utrditi. Ko je mehko, vrežeš vanje sliko, potem se utrdi, in podoba je posebno trpežna. Vendar ni jeklo nikakor tako dobra tvarina za vrezavanje, kakor baker, ker je krhko in dokaj trdo; rada se ga loti rja, ako ni spravljeno prav skrbno.

Že v starih časih so rezali podobe v bakrene ploče in posode in sploh v kovinske izdelke, kakor zlasti Etruščani. Vendar jih niso delali za tisek, ampak le za olepšavo. Šele v 15. stoletju (1452) je menda neki zlatar iz Florencije, Maso Finiguerra, napravil na pločo podobo Marijino, potem pa jo odtisnil na papir. Tako je iznašel tiskanje z bakrenimi pločami. Toda Nemci trdé, da imajo še starejše bakroreze in so torej preje poznali to umetnost. Tu se ne vtikamo v to pravdo, priznavamo pa radi, da so delali Nemci že zgodaj lepe in

mногоštevilne bakroreze. Ti so se hitro razširjali, ker so jih ljudje radi kupovali zaradi nizke cene. Med drugimi se je tudi v bakrorezih odlikoval slikar Alb. Dürer. Na Laškem je pa Marcantonio Raimondi rezal v baker Rafaelove risbe in slike; na Nizozemskem je sloveč Luka iz Lugdana, pa tudi Hendrik Goltzius (konec 16. stoletja). Rubens je dal svoje slike rezati v baker in njegovi bakrorezci so znameniti; na ta

način so ljudje kmalu spoznali dela velikega slikarja. Sploh so tedaj radi prirejali bakroreze po lepih slikah. Jednako imajo tudi Francozi imenitne bakrorezce, kakoršni so n. pr. R. Nanteuil, A. Masson, G. Audran.

Izprva so rezali v baker umetniki sami, in taki bakrorezi so najznamenitejši; pozneje pa se je razvila ta umetnost samostojno. Gojili so jo pri vseh omikanih narodih tako obilno, da ne

morem imenovati tudi ne najboljših bakrorezcev iz poznejših in sedanjih časov. Dandanes se pečajo s tem delom večinoma celi zavodi, ki imajo svoje umetnike. To je deloma ugodno, ker skrbi vsak zavod, da ponuja le lepa dela občinstvu, deloma pa tudi neugodno, ker se posamezni bakrorezci ne trudijo za toliko popolnost, če delajo v zavodih, kakor če bi delali za svoje ime in na svojo roko.

Jeklorez se je razvil začetkom našega stoletja. Charles

Heath je rabil leta 1820. za svojo rezbo omehčano jeklo, in drugi rezci so se kmalu poprijeli te tvarine za ploče. Posebno tedaj rabijo radi jeklo za rezanje, kadar hočejo napraviti veliko odtiskov. Toda nikdar niso imeli jeklorezi tolike veljave in cene, kakor bakrorezi.

Kakor je treba na lesenih pločah rezati in dolbsti, tako tudi na bakrenih, da se napravijo rezanke ali tiskalice. A delo je vendar mnogo drugačno pri

Sv. oče Leon XIII. na nosilnem prestolu.
(Po fotografiji.)

lesorezih kakor bakrorezih. Lesorezec izreže vse tiste dele in kose, kateri so v tiskani sliki beli, one pa pusti, kateri primejo in odtisnejo barvo. Bakrorezec pa bi ravnal nespametno, ko bi posnemal lesorezca: potratil bi veliko bakra, ki je draga kovina, pa le težko bi toliko izrezal iz ploč, kolikor je treba. Zaradi tega dela prav narobe: izdolbe namreč one črte in točke, ki bodo v sliki barvane, one pa pusti, ki so v sliki bele. To mu koristi jako mnogo. Na ta način reže in dolbe prav tako, kakor bi risal: kar je v risbi debelo, naredi on na ploči široko, kar naj je tanko, izreže on jako drobno. Reže tudi lahko ali le plitvo ali pa globlje. Rabi razna orodja, zlasti pa dolbilo ali dletce in igle. Imeti mora seveda spretno, lahno, pa močno roko, da se mu ne upira dletce. Kdor prav umeva rezanje, rabi svoje orodje čudovito točno. Nekateri bakrorezi so izdelani do najdrobnejših črtic in pičic tako natančno, da le težko vse opaziš s prostim očesom. Saj mora tudi bakrorezec pogostoma s povekševalnikom gledati svoje delo.

V baker se reže drugače kakor v les, pa tudi tiska se z bakrenimi tiskalicami drugače kakor z lesenimi. Ko je bakrorez zvršen, tedaj je treba najprej poskusiti, je-li vse prav narejeno, ali ne. Naredi se prvi odtisek za poskušnjo. Namaže se rezanka z mehko barvo, navadno s črno, in sicer jako krepko, da vleze barvilo tudi v najmanjše brazdice in jamice. Najbolje se dá to narediti z roko samo, z dlanjo. Na to se drgne polahkoma s čisto blazinico po ploči tako dolgo, da se vzame s površine vsa barva in da ostane le v brazdicah in jamicah. Sedaj pa se dene v tiskalnico: položi se namreč na pravo stran ploče dober, nekoliko namočen papir, ki mora biti mehak in vendar trden. Na to se še spodaj in zgoraj naloži več plastij papirja, ali kakega sukna, če ni takih plastij že na valjarju. Tiskalnica mora biti narejena popolnoma trdno in jako močno. Dva valjarja sta urejena drug nad drugim tako, da teče med njima lahko bakrena ploča s papirji in še z drugo pločo, ki je za podlago. Valjarja

pritisneta prav krepko papir na bakreno pločo; mehki papir se udá, kjer se more, in tako se ga prime barvilo iz dolbin na ploči. Prvi vtisek je narejen. Seveda ni ta vtisek najboljši. Bakrorezec sedaj vidi, kaj je treba popraviti, kaj dostaviti, pa tudi izgladiti ali izbrisati. Potem se začne pravo tiskanje, ki se mora goditi skrbno in natančno. Nikakor ne gre tako hitro od rok, kakor tiskanje knjig, pa tudi ne tako zanesljivo ali varno. Z dobre in globoke ploče se dá odtisniti k večjemu kakih 1500 odtiskov. Izmed teh so prvi še nekoliko trdi, poznejši so najboljši, a ko je šlo par stotin odtiskov iz tiskalice, obrablja se ploča čim dalje bolj. Naposled izginejo najplitvejše brazdice in za njimi druge. Rezanka ni več za rabo, treba jo je globlje zarezati. Ko je zopet obdelana in popravljena, dadó se napraviti zopet odtiski.

Spretni tiskarji znajo tudi tako tiskati, da pusté nekaj barvila na površini. Tako dobi slika nekako splošno barvo, ali kakor pravijo, neki «ton», ki se ji prilaga jako dobro. Dadó se bakrorezi barvati, kakor tudi lesorezi; dobé se take podobice svetnikov večkrat na prodaj.

Kakor bakrorezi, tako se tiskajo tudi jeklorezi, samo mnogo več odtiskov se napravi ž njimi, kakor z onimi. Pri jekloreznih pločah je še nekaj drugega ugodnega. Ako namreč na trdo jekleno pločo z vrezano sliko pritisneš z veliko močjo med dvema valjarjema drugo mehko železno pločo, vtisne se podoba (seveda narobe) na to pločo. Če to pločo utrdiš in vtisneš na tretjo mehko železno pločo, dobil si novo jeklorezno pločo, popolnoma slično izvorni ploči. Tako se dadó jeklene ploče jako pomnožiti, torej se tudi najrajše rabijo tam, kjer je treba prav veliko enakih odtiskov, namreč pri bankovcih. Na bankovecu si bralec lahko ogleda za vzgled razne črte, risbo, svetlobo in temoto. Odkar je znana galvanoplastika, delajo prav lepo in natančno tudi po bakroreznih izvornih pločah nove, in tako se bakrorez nikakor ne dá prekositi svojemu tekmeču — jeklorezu.

Težko je razložiti, kako se loči po zunanjem licu bakrorezna podoba od

jeklorezne. Mnogokrat je to natisneno pod podobo; v drobnih črkah je namreč natisnjen umetnik, ki je prvi narisal podobo na baker ali jeklo, na drugi strani pa rezar, ki jo je vrezal v kovino. Če pa ni nič natisnjeno, sodiš nekoliko po tem-le znamenju: Jeklorezi so narejeni večinoma bolj drobno, v neizrekljivo tankih črticah in pa v pravilnih potezah. Zlasti ozračje je zvršeno tako pravilno in drobno, da se takoj spozna delo s strojem. Roka sama ne more tako delati. V jeklo se narejajo drobnejše črte nego v baker. Da so male podobice svetnikov, ki se prodajajo v neizmernem številu med ljudmi, vrezane v jeklo in ne v baker, to, mislim, je izprevidel že sam čitatelj.

Na kakšen način da dela risar, kadar riše na bakrorez, po katerih načinih se ločijo bakrorezi med seboj, to je preobširno za našo razpravo. Govorili bomo o tem ob drugi priliki, kadar bomo pisali o risanju.

Bakro- in jekloris.

Bakrorez in jeklorez se narejata s pravim rezanjem ali dolbenjem. Da tako delo ni lahko, ni treba šele praviti. Kako lahko zanese roko drugam, kakor je treba. Da se ogne izdelovalec tej težavi, pomaga si po drugi poti. Že davno so delali risbe v kovino s posebno tekočino, ki se zajeda vanjo, in so rabili v ta namen zlasti tako zvano ločnico ali solitarjevo kislino. Nekoliko vodena ločnica razjeda baker polagoma. Misli si, čitatelj, da si namazal bakreno gladko pločo z voskom čez in čez. Na to vzameš iglo in rišeš v voskovo tenko plast tisto sliko, ki bi jo rad vrezal v baker. Risati pa moraš tako globoko, da prediraš vosek in segaš do bakra. Ob robu cele ploče pa narediš potem voščeno, za palec visoko stenó, da se vidi ploča kakor posoda. Sedaj lahko vliješ nanjo kisline skoro za palec visoko. Kislina stoji na ploči, a do bakra sega le tam, kjer si zarisal črte ali naredil točke, sploh, kjer je vosek izstrgan. Na prostih mestih se vjedava kislina in nareja v bakru črte in vse drugo, kar je v vosek narisano.

Kjer pa pokriva pločo vosek ali druga jednaka tvarina, tam ostane površina popolnoma čista in gladka. Če hočeš narediti na nekaterih mestih globlje črte, treba, da razjeda ondi kislina dalje; kjer pa zadostujejo plitve črtice, tam je dovolj, da razjeda kislina kakih pet minut. Tako dela kislina namestu rezala. Ker se kislina vjeda, zato je tako delo neko vjedanje, ali kakor bi smeli tudi reči, vžiganje: delavec namreč vžge podobo s tekočino v baker. Težko je dati temu delu pravo slovensko ime. Mislim pa, da naredimo boljše ime za to delo iz 'risanja', ker treba risati ali vrisavati, nego iz 'vjedanja'. Zato bodi temu delu ime lesó- in jekloris; Nемеc imenuje to z latinsko besedo «Radierung».

Čitatelj razvidi lahko, da je to delo mnogo lažje nego vrezavanje. Toda umetniku napravlja rado marsikatero nepriliko. Kislina se neče vjedati kar naravnost tam, kjer si zarisal, ampak rada zajeda nekoliko širje. Da to zabraniš, treba naliti kisline dokaj visoko, vsaj za slab palec; tedaj se vjeda prav lepo in skoro naravnost v globino. Ako si pa vlil le malo tekočine, potem razjeda preveč na široko, in risbo ti lahko še pokonča. Vendar, delaj kakor hočeš, nikdar niso izjedene črte tako lepe, gladke in ravne, kakor izrezane. Kislina nareja razne praske in zobce, kar bi sliko jako kazilo. Zato je treba največkrat po izjedeni mestih rezati in gladiti z dolbilom, da je odtisek popolnoma lep in pravilen.

Albrecht Dürer je pri Nemcih prvi rabil tako izjedanje v bakru. Pozneje so je rabili še vedno, vsaj v ta namen, da so narejali načrt risbe v baker ali jeklo. In dandanes izjedavajo v vseh bakroreznicah. Za jeklo pa je solitarna kislina preostra. Zato rabijo druge kemijske zmesi, da se slika vje v jeklo. Navaden ogledovalec pač ne vé, kdaj je risba vrezana, kdaj pa vžgana v bakreno pločo.

Sedaj izpregovorimo še besedo o umetniški vrednosti ali ceni bakro- in jeklorezov. Kdor je prijatelj umetnosti, ta vé, da imajo znameniti bakrorezi jako veliko ceno. Prodajajo jih po sto

in več goldinarjev.¹⁾ V resnici je v nekaterih bakrorezih toliko lepote, toliko umetnosti, da jim rad priznaš prvenstvo med vsemi drugimi tiskanimi slikami. Ni je malenkosti, ki bi je ne znal izraziti bakrorezec, pa tudi vsako posebnost ti zadene. Celó s slikarjem se poskuša in tako suče rezalo, da izrazi meso, obleko, zlasti lase, potem svetlobo, senco skoro natančneje, kakor slikar. Zato imajo tudi preprosti ljudje radi bakrorezne podobe, n. pr. svetnikov, pokrajin, stavb. V prid umetnosti treba le želeti, da bi se bakrorezne slike čim dalje bolj razširjale, torej tudi, da bi jih občinstvo kupovalo prav pogostoma. V slikarskih razstavah ali galerijah nahajaš skoro povsodi poleg slikanih podob tudi bakroreze.

V listih se ne dadó rabiti bakrorezi deloma, ker bi izvirne slike bile jako drage, deloma, ker bi jih bilo treba prilagati le kot posebne, samostojne slike, deloma, ker se izdelujejo le počasi in

¹⁾ Neki bakrorez z letnico 1451 in znamenjem P so prodali na dražbi za 3.950 tolarjev; neki bakrorez Rembrandtov so prodali leta 1867. za 11.800 gld.; drug Rembrandtov bakrorez l. 1883. celó za 15.100 gld.

v omejenem številu. Pač pa narejajo v novejšem času natančne posnetke po bakroreznih podobah na cink in te tiskajo kakor lesoreze. Tudi naš list je objavil že letos take posnetke, n. pr. na str. 1, 9, 97, 147; tu lahko ogledujejo čitatelji značaj dobrih bakrorezov.

Ne morem končati tega spisa, da ne bi se spomnil moža - domačina, ki je mnogo, čudovito mnogo storil v tej stroki. To je — naš Valvazor. Koliko bakroreznih slik je v njegovem delu! O teh bi imel dovolj pisati obširen spis. Valvazorju je snedlo izdelovanje in tiskanje bakrorezov vse njegovo imetje. Imel je velikansko zbirko bakrorezov, katere je kupil po njegovi smrti zagrebški kapitel. Čitali smo prav pred kratkim, da cenijo zagrebško zbirko 50.000 gld. in da jo namerjajo prodati. O da bi ponudil kak bogataš to vsoto in kupil zbirko! Sramota je za kranjsko deželo, da ni ohranila tega zaklada. Naša kranjska hranilnica, ki se bogati z denarjem cele dežele, imela bi lepo priliko, storiti kaj za deželo in njeno čast, ter izbrisati ž nje stari madež. O da bi ta želja ne bila samo na papirju!

(Dalje.)

Na jutrovem.

(Potopisne in narodopisne črtice. — Spisal dr. Fr. L.)

Dandanes nihče več ne dvomi, da so piramide velikanski kraljevi grobovi. Zato je prav nepotrebno razkladati, kaj so različni učenjaki o piramidah mislili in pisali. Stari Egipčani so imeli veliko skrb za mrličje; umno so jih mazilili in shranjevali tako previdno, da so se mnoga taka trupla — mumije — ohranila do današnjega dné. Pri starih Egipčanih so imeli kralji vso oblast, pa tudi skoro božanstveno čast. Ni čudno, da so jo hoteli imeti tudi po smrti — vsaj nekateri — in hoteli biti nedotakljivi

in nepremagljivi. Zato so zidali take grobove, katerih zares niso premagala štiri tisočletja.

One tri piramide, pri katerih se mudimo sedaj, so izmed vseh drugih največje, pa tudi najstarejše. Zidali so jih trije kralji: prvo — največjo — kralj Hufu ali Heops, drugo Hefrên, tretjo kralj Menkerâ. Živel so v davnih časih; o Heopsu n. pr. pišejo, da je vladal okoli 3700. l. pred Kristusom, vendar o teh številkah sedaj še ne govorim. Zanimivo je, kar piše stari pisatelj